

BASES TEÓRICAS DO DESENVOLVEMENTO LOCAL.

Francesco DE CASABIANCA

INRA. Córcega.

O mundo rural europeo está cada vez máis diferenciado, a causa dunha economía rural de dúas velocidades, cada vez máis dual: a economía rural dominante e as sociedades rurais marxinadas por aquelas, (sobre todo as zonas de montaña e mais as de policultivo en dificultade). Discútese os puntos de vista teóricos do desenvolvemento local.

I. O dualismo micro-rexional.

Na dinámica da revolución industrial e das transformacións do mercado que a seguiron, o mundo rural europeo está cada vez máis diferenciado por mor dunha economía de dúas velocidades, cada vez máis dual.

Como xa ten reparado H. Houee(1):

Un mesmo gran movemento desestructura as sociedades rurais para integralas nas engrenaxes e modelos da sociedade industrial e urbana dominante. Son favorecidos os espacios, as actividades, as forzas sociais e culturais que van no sentido dos intereses e apetencias do sistema e dos grupos dominantes; son desartellados, marxinados, mantidos provisionalmente e abandonados sen esperanza, as actividades, os grupos, os modelos, que se insertan e se opoñen a el.

O Plan Mansholt puido ser nun momento determinado, o signo de orientación dado á agricultura europea: unha selección sobre as bases da produtividade.

Para os grandes responsables políticos, o modelo liberal productivista é o único que paga a pena soste, o resto mantense máis ou menos dunha axuda social disfrazada.

Moitos autores teñen analizado esta evolución(2) que non imos desenvolver.

Sen embargo, este contexto de dualismo, exacerbado recentemente pola crise, fai necesario considerar a cuestión do desenvolvemento local(3).

(1). Pierre HOUEE, "Dynamiques sociales de développement local em milieu rural français", *Colloque de Guadalajara*, 1987.

(2). Destacadamente G. ALLAIRE, "Crises sociales et forces pour des développement mocrorégionaux", *Colloque de Madrid*, Marzo, 1983; R. LARRERE, *Processus de régression et crises des agriculteurs montagnards (inventaire critique des théories mobilisées pour en rendre compte)*, INRA, 1984.

(3). A. Touraine, *Le pays contre L'Etat*, SEUIL, 1981; P. HOUEE, *Actions e auteurs du développement local in milieu rural français*, INRA, 1986; G. Allaire e outros, "Enjeux, médiation et développement local: un point sur les mouvements des pays", E.R., 1985.

En efecto, a interpelación principal do desenvolvemento local é ¿que facer coas subzonas, as sociedades rurais marxinaadas pola economía rural dominante?

O movemento social que contén esta interpelación, de onde xeralmente procede, rexeita naturalmente unha lóxica negativa na perspectiva das zonas desfavorecidas.

Non é casualidade que en Francia os Estados Xerais do Desenvolvemento Agrícola (1982-83) visen emerxer amplamente a reivindicación de que o desenvolvemento sexa concebido e xerado a nivel de pequenas rexións e non unicamente dende os esquemas habituais caracterizados por aproximacións centralistas e sectoriais (¿na maioría dos casos non cobre máis ca unha rama!). Non é casualidade que unha aspiración a unha aproximación local global, máis rural que agrícola do desenvolvemento, sexa experimentada case esencialmente en zonas de montaña e zonas de policultivo en dificultade.

Compréndese, pois, que o desenvolvemento micro-rexional sexa moito máis cá economía dun retrinco da rexión: participa da economía rexional, pero desborda a economía.

Cómpre, daquela, precisar un pouco o concepto antes de examina-las cuestións que suscita e as aportacións que permite para a nosa reflexión científica.

II. Desenvolvemento local e micro-rexional.

Xeralmente, refírese á noción de desenvolvemento integral ou de desenvolvemento harmónico definido por L.J. Lebert e popularizado por F. Perroux (desvolvemento de todo o home e para tódolos homes). Esta noción foi enriquecida pola escola de Economía e Humanismo (R. Caillor, G. Turin, G. Belloncle, H. Desroche, etc...) e doutros economistas ou sociólogos na liña de G. Myrdal, R. Dumont, I. Sachs, etc., que están interesados no terceiro mundo.

Nun principio, foi neste sentido no que se empregou o concepto de desenvolvemento e sobre o que se elaboraron estratexias e métodos de difusión máis explícitos. Téñense experimentado un grande número de métodos de aproximación do desenvolvemento integrado en zonas limitadas máis ou menos homoxéneas (grupos de campesiños, zonas de expansión rural, etc.), pero o máis común foron operacións iniciadas segundo esquemas administrativos ou tecnocráticos que dificilmente se alían coa dinámica social existente(4).

O termo desenvolvemento micro-rexional integrado é o máis empregado, pero o control do proceso polos actores locais está a miúdo lonxe do pensamento dos promotores.

En Europa, cómpre salientar que os italianos, antes que tódolos demais, descubriron e comezaron a pór en práctica este principio dun desenvolvemento global, reunindo aspectos económicos, sociais, culturais e ambientais.

(4). ANCIAN e outros, *Le développement rural dans les pays d'Afrique noire francophone*, Sedes, 1967; R. DUMONT, *Développement Agricole Africain*, Puf, 1965 (como noutras numerosas obras ulteriores); G. BELLONCE, *Participation paysanne et aménagement hydroagricole*, 1985; D. DESJEUX, *La question agraire à Madagascar*, L'Harmatan, 1979.

En plena guerra -en decembro de 1943- diversos representantes da resistencia dos vales alpinos elaboraron en Chivasso unha Carta do desenvolvemento para os seus vales, reivindicando para cada un deles o control do desenvolvemento económico, do desenvolvemento cultural e lingüístico, e da xestión administrativa, regulamentaria e política para a poboación do val.

Esta toma de consciencia precoz e unha mobilización militante continua é a que ten xerado as estruturas actuais de xestión do desenvolvemento montano italiano: as comunidades montañas.

Coa experiencia de globalidade na aproximación, aparece un tratamento a unha escala xeográfica limitada que reúne información-formación, que permite eleccións claras e responsables, e institucións locais que teñen o poder de administrar(5).

Nas montañas italianas esta aproximación contribuíu a limita-la depresión humana(6) e a asegurar bastante bo control do entorno.

No que portén ós países recentemente integrados na CEE, non coñeceron a miúdo máis ca unha débil depresión nas zonas de montaña e o problema do desenvolvemento ten aínda unha forte implicación social e tamén económica.

Polo momento estas rexións están ausentes das grandes desordes ecolóxicas que acompañan á depresión, e presentan aínda unha grande coherencia cultural.

O caso francés:

Era sen dúbida importante enmarcar estas aproximacións do desenvolvemento no contexto terceiromundista e europeo, pois pódese tender a minimiza-la importancia cando se refire ó marco francés, no que as zonas de montaña se converteron económica e demograficamente en marxinais.

De feito, os problemas de desenvolvemento desbordan hoxe as zonas de montaña e as zonas desfavorecidas cobren cerca da metade do territorio nacional.

No contexto francés, varios autores -fundamentalmente Paul Houée e F. de Casabianca- puxeron en evidencia os mesmos principios de globalidade do desenvolvemento e a necesaria capacidade de creación e de control colectivo pola sociedade rural do seu propio porvir(7).

Presentación dun esquema sistémico.

Tamén a definición de desenvolvemento proposta aquí se presenta para unha sociedade rural dada coma un progreso no control colectivo de tres equilibrios dinámicos:

(5). F. DE CASABIANCA, "Des microrregions vivantes..." InraIdim, 1983; e "Vers une maîtrise du développement rural montagnard en Italie", INRA, 1984; BARBERO e outros, *I piani zonali in Agricoltura*, Il Molino; BARTOLA e outros, *Programmazione in Agricoltura e piani zonali*, Il Molino.

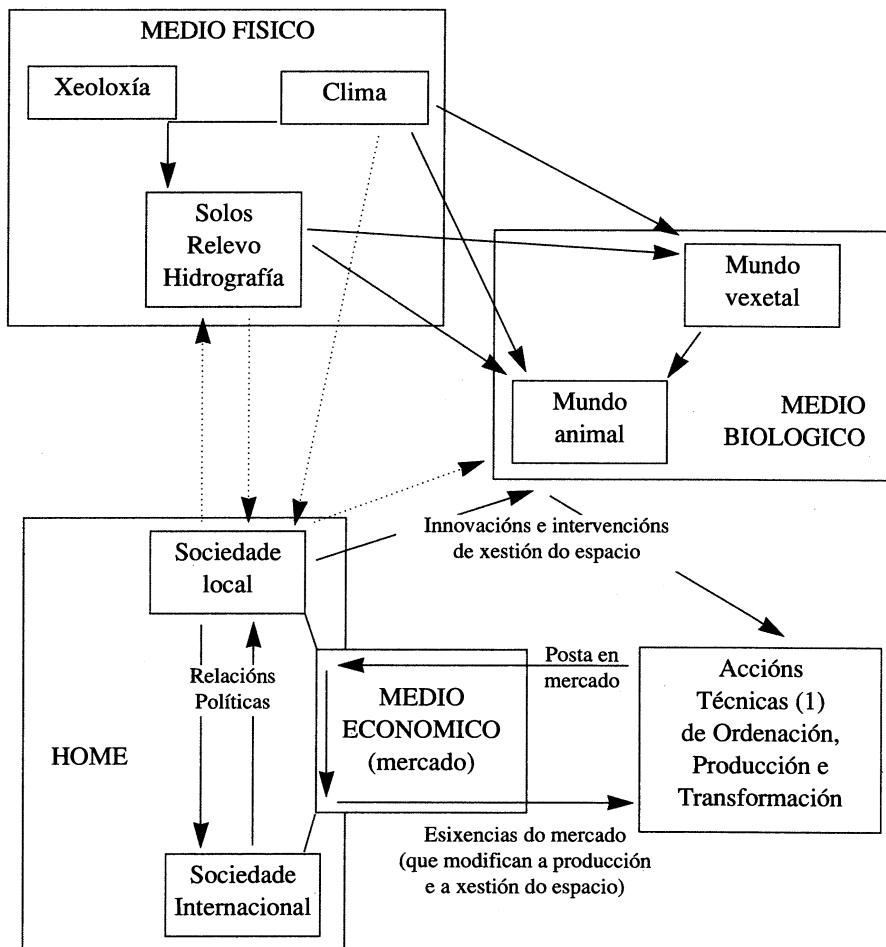
(6). Taxa de despoboación media viciña do 15% en 5 anos por unha vintena de vales alpinos estudados, mentras que en certos vales de Córcega, dos Cévennes ou dos Alpes franceses abana entre o 70 e o 90%; cf. DE CASABIANCA, "Vers une maîtrise..." cit.

(7). P. HOUEE, *Quel avenir pour les ruraux*, Ed. Ouvrières; F. DE CASABIANCA, "Contribution a la définition pour la Corse d'une Charte du Développement Rural", C.P.S., 1975.

- entre unidade de produción e de mercado,
- entre actores sociais de base e a sociedade,
- entre células de explotación e medio ecolóxico.

En efecto, os elementos que determinan unha sociedade rural artícuñanse segundo un sistema que se pode representar da seguinte maneira:

O SISTEMA MICRO-REXIONAL

1 **Ordenación:** Deforestación, socialcos, construción de regos, drenaxe, etc.

Producción: Selección animal e vexetal, mecanización, fertilización, regadíos, produtos fitosanitarios, técnicas para ganderías, etc.

Transformación: Clasificación de produtos, acondicionamento, industrias agroalimentarias, etc.

Isto supón que o desenvolvemento se propoña a nivel de conxuntos xeográficos coherentes e de dimensións relativamente limitadas de xeito que permita un control democrático participativo.

No que portén ó calificativo de local, P. Houée destaca que este termo se refire menos a un territorio determinado que a unha demarcación que implica á vez o específico dun territorio limitado cos seus representantes elixidos democraticamente, ó tempo que implica ás axentes locais na mobilización dos recursos(8).

Tamén a DATAR define o desenvolvemento local coma un “proceso concreto de organización do porvir dun territorio: resulta dos esforzos conxuntos da poboación implicada, dos seus representantes, dos axentes socio-económicos, eventualmente dos axentes estatais, para reconstruír un proxecto de desenvolvemento que integre diversos compoñentes económicos, sociais, culturais, actividades e recursos locais” (Ciat, 20 decembro 1982).

Sen embargo en Francia a necesidade destas aproximacións aparece demasiado tarde, cando as forzas desestructurantes xa tiñan atentado profundamente o tecido económico e social(9).

III. ¿Unha nova aproximación do local?.

Pódese dicir con Jollivet(10) que os numerosos estudos sobre o local herdán a longa tradición dos estudos monográficos, a maioría dos observadores de movementos sociais están de acordo en considerar que esta aproximación ó local tomou unha nova dirección do 68 en vante e antes da crise do modelo de desenvolvemento(11), unha aproximación que está cargada dunha nova ambición: propoñer unha alternativa, unha doutrina do desenvolvemento para responder á crise.

Dende aquela prodúcese un punto de vista novo sobre o modelo liberal que se funda en mecanismos espontáneos de regulación pola economía de mercado e que, tendo asimilado a teoría do desenvolvemento polarizado- preséntase como determinante este movemento dende arriba que xera obrigatoriamente fenómenos de acumulación e desigualdades no desenvolvemento.

Máis alá das críticas formuladas por Leuret, Hirschman, Myrdal e Samin Amin fundamentalmente(12), asístese a diversas tentativas que amplíen o campo dos factores que cómpre ter en conta para propoñer novos modelos.

(8). P. HOUEE, *Actions et Acteurs de Développement local en milieu rural français*, INRA, 1986.

(9). P. HOUEE, *Dinamiques sociales de développement local*, cit; Y. LE COZ, *La micro-régionalisation dans le système territorial français espace-rural*, INRA, 1987; M.E. CHASSAGNE (CNRS), *Qui sommes-nous*, Etats Généraux de Macon, 1982.

(10). JOLLIVET, *Le développement local, mode ou mouvement social?*, E.R., 1985.

(11). JOLLIVET, cit; MACLOUF, *L'après-crise, une troisième "fin des terroirs?"*, E.R., 1985; ALLAIRE (1985), cit.

(12). L.J. LEBRET, *Siucide et survie de l'Occident*, Ed. Ouvrieres, 1960; G. MYRDAL, *Et planifier pour développement*, 1963; tamén *Proces de la croissance*, 1972; A. HIRSCHMAN, *Stratégie du développement économique*, ed. Ouvrieres, 1974; Samir AMIN, *Le développement inégal*, Minit, 1970.

A crise económica dos últimos decenios non fixo máis que exacerbar este cuestionamento, e non é sorprendente que determinadas proposicións coma as de Friedman(13) fagan abstracción do contexto económico xeral -o mercado- cando presenta un modelo de desenvolvemento agropolitano de unidades espaciais restrinxidas (distritos de 10 a 100.000 habitantes), concebidos como conxuntos cerrados, autónomos.

Esta concepción extrema é naturalmente defendida por diversos autores coma B. Planque(14), aínda que a maioría dos investigadores que intentan ter en conta este movemento non a comparten, apóianse xeralmente sobre unha aproximación sistémica, considerando o local como un subconxunto, evidentemente conectado con conxuntos máis amplos(15).

Outra vantaxe esencial da representación sistémica é insistir na tripolaridade -economía, sociedade, entorno- na que se inclúe o local, e tamén sobre o feito de que cada polo contén equilibrios dinámicos internos e externos con capacidade para modifica-lo estado global do sistema.

Se ben o método sistémico permite unha representación máis completa e satisfactoria da realidade na que se sitúa unha sociedade local dada, non invalida os fenómenos observados a nivel dun ou doutro polo, pode sen embargo relativiza-la súa importancia.

Así e todo, para numerosos expertos esta maneira de analiza-la realidade xera problemas por dúas razóns:

- por un lado, proporciona unha imaxe complexa da realidade, pero cando a área de análises ou a competencia se limita a un dos polos en cuestión non permite unha imaxe global. No fondo, provoca desconfianza toda conclusión que sexa extraída dende calquera disciplina na que só interveña un único polo, ou cando esta conclusión se obtén ignorando outras partes do sistema;
- por outro lado, enmascara as implicacións sociais e tamén políticas que posúe calquera fenómeno ó considera-los feitos na súa estricta dimensión técnica, económica ou cultural.

Este dobre cuestionamento dos estudos monodisciplinares entraña á vez problemas de método e de filosofía política, que son interdependentes.

Método, porque aprehender este novo obxecto que é o sistema local require a posta a punto de instrumentos de aproximación novos, tanto de análise coma de diagnóstico.

Isto require a aprendizaxe de novas prácticas de pluridisciplinaridade, etc.

(13). FRIEDMAN, *Communalism, some principle for a possible future*, UCLA, 1979.

(14). PLANQUE, *Technologies nouvelles et réorganisation spatiale. Crise et space*, 1984.

(15). CROZIER, *L'acteur et le système*, Seuil, 1977; CODDACCIONI-BIGI-DE CASABIANCA, "Propositions pour la définition d'une politique en faveur du développement microrégional. Région Corse, 1983", Cahiers de l'IDIM, 1985; diversos autores en *Autrement* (o local en tódolos seus estados), 1983.

Filosofía política, porque ter en conta un determinado sistema, realizar un diagnóstico, etc. supón pronunciarse en función de hipóteses sobre a interacción dos distintos polos, e isto implica opcións sociais, étnicas, políticas: a única actitude que parece científica é a de explicita-las hipóteses, as implicacións sociais, etc.(16)

¿O interese polo local acaso non se fundamenta, máis ou menos claramente sobre unha aspiración política?

Xa se ten reparado en que nos estados xerais do desenvolvemento agrícola a aspiración a unha aproximación local do desenvolvemento experimentouse case esencialmente en zonas de montaña e en zonas de policultivo en dificultade: isto non é fortuíto.

Paul Houée salientou tamén que o “movemento do pobo” estaba particularmente motivado naquelas rexións que posúen unha identidade cultural marcada(17). En moitos lugares, a orixe da “dinámica local” foi o rexeitamento dun proxecto de ordenación que implicaba graves incidentes ecolóxicos.

Isto vén demostrar que o movemento callou xeralmente sobre o rexeitamento dun grupo local a un esquema de desenvolvemento deseñado polo sistema dominante que tende a tollerlle a súa realidade social e económica, a súa identidade cultural e maila súa relación co entorno.

Se se está convencido, como o ten demostrado amplamente Marx, que as relacións de produción estruturan o sistema económico e o modo de produción, influídos pola totalidade das relacións sociais, entón é lexítimo buscar unha nova organización dos modos de produción que supoñan relacións sociais diferentes. Convirase con B. Rosier na necesidade de modifica-la división do traballo, e constatarase “que o control dos medios de produción por parte dos traballadores non se pode realizar máis ca dentro dun esquema moi descentralizado da organización económica, que descansa nunha ampla autonomía das unidades de base, fundamentalmente dunha auténtica democracia económica”(18).

Ph. Aydalot teno dito noutros termos: “o eixo da acción non debe se-la empresa senón os espazos nos que se trata de desenvolver aptitudes de desenvolvemento endógeno”(19).

Nesta preocupación, a dimensión cultural e a promoción da identidade local son moi importantes, como ten suliñado Huynh Cao Tri: “Para asegura-la autenticidade do desenvolvemento, non se pode considerar coma unha esixencia sobreengadida ou coma un luxo, senón coma parte integrante das motivacións do desenvolvemento que se converte nunha fonte de opcións concretas, capaces de mobiliza-las enerxías”(20).

(16). DE CASABIANCA, “La recherche dans les zones a économie désintégrée”, INRA, 1976; S.M., 1976; S.M. SILVA, *La planificación en el proceso de cambio* e o informa C.E.S. da ONU, “Sur une conception unifiée de l’analyse et de la planification du Développement”; B. BOSIER, “Types de développement et Rapports sociaux”, en *Clés pour une stratégie nouvelle du développement*, Ed. Ouvrieres, Unesco, 1984.

(17). P. HOUEE, *Actions...*, cit.

(18). B. ROSIER, cit.

(19) P. AYDALOT, “A la recherche de nouveaux dynamismes spatiaux”, en *Espace et crise*, Económica, 1984.

(20). Huynh CAO TRI, “Le concept de développement endogene”, en *Clefs pour une strategie nouvelle du développement*, Unesco, 1984.

O proxecto cultural dun grupo local pode ter unha dimensión profética, utópica, e P. Houée di a propósito disto que se “aprecia na calidade da esperanza que un pobo se forxa e das enerxías que desprega para a súa realización”(21).

A preocupación por respetar estes valores culturais colectivos, que A. Malek chama mantemento societal e que o diferencia ben de arcaísmos passeistes(22), supón unha atención particular á dimensión antropolóxica da sociedade en cuestión para evitar accións de desenvolvemento económico que colaboran na liquidación das identidades locais(23).

SUMMARY The European rural world is more and more differing, because of a two-speed rural economy, more and more dual: a prevailing rural economy and the rural societies left aside by those (mainly the mountain areas and those of mixed farming in trouble). The local development theoretical points of view are discussed.

(21). HOUÉE, *Quel avenir...*, cit.

(22). A. MALEK, “Spécificité et endogénéité” en *Clefs pour une stratégie nouvelle*, cit.

(23). cit.